

Ladislav Hejdánek: 90 let filozofa

In: Lidové noviny, 6. května 2017, příloha Česká pozice, str. 1-2

„Formoval nás rádlovský ideál pravdy,“ říká o myšlenkovém zdroji českého myslitele teolog Jakub Trojan, jeho vrstevník

Významný český filozof Ladislav Hejdánek oslaví 10. května devadesáté narozeniny. Jeho o tři dny mladší celoživotní přítel Jakub S. Trojan v rozhovoru představuje **Hejdánkovo pojetí filozofie**. Zaměřuje se na **význam pravdy a kritiky pro společnost** v době totality i demokracie, připomíná podněty, jež formovaly Hejdánkovo filozofické myšlení, a vzpomíná na jejich přátelství.

V roce 1990 lákali Ladislava Hejdánka, aby se stal místopředsedou Čalfovy vlády, což odmítl. Důvodem nebyla jeho politická neutralita ani pohrdání politikou, ale šlo o promyšlený výraz toho, že zápas o bytí člověka – ničení hlouposti – je možný jen soustavnou myslitelskou prací.

Proto se po mnoha letech komunistické diktatury, kdy se angažoval ve věcech veřejných – v letech 1977 až 1980 byl dvakrát mluvčím Charty 77 –, na začátku devadesátých let vrátil přednášet na Univerzitu Karlovu. Podle Hejdánka jediné biblické pojetí pravdy, jež zdůrazňuje její roli vrcholné duchovní instance nad osobním i společenským životem, je podstatou a zdrojem svobody.

Zápas vedeme o to či ono ve světle pravdy, nikoliv o její definici, a v tomto zápase se pravdě zodpovídáme. Hejdánek se domnívá, že úkolem filozofie je zpřístupňovat celek proti dezintegrujícímu propadu do specializací. Tento Hejdánkuv filozofický postoj v rozhovoru osvětluje jeho vrstevník Jakub Trojan, který ho na myšlenkové cestě celý život provázel.

LN: Kým je pro vás Ladislav Hejdánek?

Hluboký a ostrý myslitel. Jakákoli interpretace jeho osoby a díla v něm vyvolá vzepětí až k hněvu. Nerad bych tu nyní riskoval, protože až to Hejdánek bude číst, řekne: „To je hrůza, co jsi tam o mně povídal.“ Tak nevím, jak to pojmout... K Ladislavu Hejdánkovi mám blízký vztah.

LN: Jste jeden z mála, kdo jeho hněv ustojí.

Mám ne desetiletou, ale takřka osmdesátiletou zkušenost, že jakýkoli pokus interpretovat Ladislava Hejdánka v zásadě Hejdánek vždy odmítne, ačkoli si myslím, že podstatu jeho filozofického přístupu interpretuji správně – on to ale s největší pravděpodobností odmítne. Takže rozhovor o něm znamená, že jsem málem v ohrožení života. *(smích)*

LN: Podle Hejdánka je však třeba se vystavovat interpretaci a kritice a být vděční těm, kdo ji poskytují.

Hejdánek nebude nikdy spokojen. Ukojit ho je mimo lidské schopnosti. Je hyperkritický, i když s ním budete souhlasit, bude k tomu kritický. Já mu vždy oponoval, nikdy jsem nebyl nohsledem. Nebylo to s ním snadné a není dodnes...

LN: Kdy jste se s ním poprvé setkal? Čím vás zaujal?

Setkali jsme se jako studenti na vinohradském gymnáziu. Hejdánek mě nesmírně převyšoval – už ve 14 letech četl Emanuela Rádlu *(1873–1942; český filozof, zastávce Masarykova kritického realismu a odpůrce pozitivismu – pozn. red.)* a znal i Jana Patočku, jenž Rádlu považoval za největšího českého myslitele. Já byl v duchovních vědách homo novus.

Hejdánek už dokonce tehdy vztahoval ideu pravdy na kantory. Kdykoli promluvil, třída se rozvlnila a učitelé byli ve střehu – měl dar vnitřní autority. Cokoli řekl, mělo váhu. A právě proto, že do hloubky promyslel rádlovské pojetí pravdy. Převyšoval gymnaziální učitele tím, že byl zakotven ve filozoficko-teologické diskusi mnohem hlouběji než oni.

LN: Vaše přátelství tedy od počátku provází filozofická a teologická diskuse...

Zvláště od okamžiku, kdy jsem se asi od 16 let účastnil akademické YMCA (*Young Men's Christian Association, křesťanské sdružení mladých lidí – pozn. red.*), kam Hejdánek také chodil. Zde se vedly diskuse, které mi otevřely nový svět – probudil jsem se k filozoficko-teologické reflexi.

Hejdánek v ní byl už nějakou dobu zakotven. Já byl tehdy tabula rasa. Neměl jsem o filozofii a teologii ani ponětí. Akademická YMCA představovala prostředí diskusí ve světle pravdy, v odpovědnosti vůči pravdě. To byl přínos Josefa Lukla Hromádky (1889–1969; *český protestantský filozof a teolog – pozn. red.*). A stejnou cestou šel i Ladislav Hejdánek.

To mě nesmírně obohatilo. Neměl jsem tak vhodné rodinné předpoklady jako on. Moje maminka byla vynikající švadlena, byla rozvedená a nemohla mi v tomto směru nic poskytnout. Hejdánek vyrůstal v osobnost již od kvinty.

LN: Čím vás oba Rádl zaujal?

Rádlvskou tradici, v níž byl Hejdánek mistr a dovedl ji vyložit, jsem přejal. Náš život je v podstatě možný ve dvojí verzi: buď spotřebitelské, tedy žít ze dne na den, nebo přijmout odpovědnost, která je bez hranic. Tato odpovědnost se týká nejen nejosobnějšího, ale i veřejného života – je nekonečná.

Toto jsme přes Rádla prostřednictvím Hejdánka v akademickém kroužku přijali a to nás formovalo. Patřil tam také Jan Šimsa a jiné pozoruhodné osobnosti.

Formoval nás rádlovský ideál pravdy, která je nade vším, volá k základní životní odpovědnosti a je univerzální povahy.

LN: Hejdánek píše, že dialog je místem, kam pravda ráda přichází. Čím je pro něho pravda?

Pravda je pro Hejdánka ústředním pojmem jeho života a myšlení. Nikdy u něho není tím, co je obsaženo v textu, promluvě či vyhlášení. Je tím, co poskytuje světlo a povolává naši odpovědnost, v níž máme formulovat texty, prohlášení a postoje. To je podstatný rozdíl od běžného pojetí pravdy, v němž je pravda chápána jako souhlas výpovědi se skutečností.

Je-li výpověď správná – pravdivá –, souhlasí se skutečností. Toto pojetí je však velmi chudé a úzké vůči pojetí, jak ho chápal Rádl, Hejdánek a jak ji chápu já. V tomto pojetí je pravda tím, co vyzývá. Je tedy spíše v oblasti výzev, nikoli konstatování. Výroky, které učiníme, mohou být ve světle pravdy vyřčeny, ale nesplývají s ní.

LN: Podle Hejdánka je dialog řecký vynález související s pravdou. A jde tak daleko, že dle něho Evropa stojí a padá s dialogem o pravdě. Nakolik to stále platí?

Když se to řekne takto, nemá to tu přesvědčivou sílu. Ale když se řekne, že všechna naše rozhodování se mají dít ve světle a v odpovědnosti vůči pravdě, která je nekonečná, pak už je to jiné. To znamená, že pravda je duchovní mocí nad námi, politiky, obyčejnými lidmi, vzdělanci i méně vzdělanými. Poznáte pravdu a pravda vás osvobodí. To je Ježíšův výrok.

Pravda má osvobozující moc, ale v tom současně zavazuje a vyzývá k odpovědnosti za naše poznání a jednání. Pravda je duchovní moc, která neustále vyzývá, abychom se rozhodovali v jejím světle. Nejde o definice. Co vyslovíme, může být pravdivé v tom smyslu, že obstojí ve světle pravdy.

Jde o to, abychom ve světle pravdy vypovídali a zaujímali postoje. Ale to, co vypovídáme, je stále pod soudem pravdy. O to jde v dialogu Ježíše s Pilátem. Když se Pilát zeptá, co je pravda, Ježíš odkazuje tímto směrem.

LN: Jak se Hejdánek vypořádal s relativismem, který pravdu zpochybňuje?

Hejdánek svým pojetím pravdy čelí relativismu. Do popředí vystupuje naše bytostná závislost na pravdě a zároveň nesmírné ohrožení, pokud pravdě nepřisoudíme duchovní dominanci. Ohrožení spočívá v tom, že upadneme do úplného relativismu. Relativismus vede k ohromnému vyprázdnění lidského

života do spotřební podoby, zatímco když se cítíme vázáni absolutním nárokem pravdy, náš život roste, je poznamenán vládou pravdy, která nás zavazuje v každém okamžiku.

LN: V tomto smyslu jste se oba později angažovali v Chartě 77...

Ano, Hejdánek byl mezi prvními mluvčími. Naše pojetí pravdy ústilo do angažování se v duchu nepolitické politiky. Bylo nás osm evangelíků, kdo jsme podepsali Chartu v první vlně. Vyžadovalo to tehdy mimořádnou odvahu. Hejdánek byl na několik měsíců odsouzen. On zdůrazňoval spjatost filozofie a života či politiky.

Hejdánek byl v tomto smyslu proti teologii či filozofii, jež by byla pouze abstraktní. Pro něho bylo charakteristické, že chápal teologii a filozofii v odpovědnosti za celý osobní i společenský život. K filozofii a k teologii patří univerzální rozměr. Jako filozof chápal postoj angažovanosti jako jedině možný. Pomocí filozofie se pokoušel ovlivnit společenské dění. Filozofie není pouze individuální záležitostí, je mocí přetvářející společenské dění.

LN: Naučil vás něco komunismus?

Je třeba si uvědomit jednu věc, kterou možná Hejdánek nezdůrazňuje tak silně. V akademické YMCA jsme byli komunismu zpočátku nakloněni. Domnívali jsme se, že když se prosadí proti „prohnilému kapitalismu“ a nezapomene, že je jen nástrojem, nikoli však metafyzikou, která by vše uzamkla, mohlo by to být relativně lepší společenské uspořádání než kapitalistické.

To by však předpokládalo, že komunismus zůstane otevřen přicházející budoucnosti a musel by umožnit dialog opozičních proudů ve společnosti. Jakmile však začaly politické procesy a další hrozná věc, řekli jsme dost, takhle ne. Tím, že se komunismus dostal k moci a všechny vztahy proměnil, nás naučil, že dějiny nejsou definitivně daným prostředím.

Proměna systému byla tak obrovská, že jsme si uvědomili: vůle k proměně a nutnost proměny se týkají i tohoto režimu. Komunisté si mysleli, že když odstranili bývalý režim a nahradili jej vlastním, že je to definitivní, že je to na věčné časy. Ne. My jsme si po prvotním vystřízlivění uvědomili, že kritičnost ve světle pravdy nás bude zavazovat i vůči komunismu.

LN: Svým vztahem k teologii Hejdánek dosvědčoval hebrejsko-křesťanské pojetí pravdy...

Hejdánek promýšlel hebrejsko-křesťanské pojetí pravdy v souvislosti s řeckou filozofií. V křesťanské tradici, pokud se dobře vykládá, nalézal univerzální rozměr odpovědnosti. Poukazoval zejména na chybějící hebrejské pojetí pravdy v současném křesťanství.

LN: V čem vidíte přínos jeho úvah o křesťanství?

Ke křesťanství zásadně patří odpovědnost. Nejde o názor či postoj, který by se mohl pěstovat v ústraní – má ovlivňovat naše postoje v osobním i společenském rozměru. Křesťanská zvěst je univerzální povahy. Týká se všeho – nejniternějšího života, vztahu Já-Ty, ale také Já-ono, Já-společnost. I anonymní celek je předmětem naší odpovědnosti.

Křesťanská víra je vztah k celku. Reflexe, která je nesena základním důrazem křesťanské tradice, si nemůže dovolit zúžení do roviny osobní, musí se týkat univerza jako celku – dějin, světa, základních otázek, proč tu jsme. Že je tu ona pozoruhodná kulatá hmota – Země – kde jsme se narodili. Co to znamená? K čemu nás zavazuje, že jsme se narodili? Tyto otázky nesmí teolog ani filozof pominout.

LN: Hejdánek v souvislosti s dějinami zdůrazňuje v duchu žido-křesťanství budoucnost, tedy to, co přichází.

To je důležité. Nejen fakticita toho, co bylo, a v čem se teď pohybujeme, ale to pravé není ani v minulosti, ani v přítomnosti, ale přichází, volá nás, zavazuje a

vyzývá: jednej, hledej, snaž se pochopit! Jde o otevřenost k přicházející budoucnosti.

LN: Člověk spíše dějinné vědomí spojuje s minulým či přítomným. Zde jde o to, zda věci, jež přicházejí, mají smysl.

Nejen odkaz na to, co je v budoucnu, nýbrž že to, co přichází, nás spouští, počítá s námi, vyzývá nás. Problém je: Slyšíme tu výzvu, nebo neslyšíme? Žijeme pohroužení v přítomnosti, nebo v minulosti, nebo jsme otevřeni a nasloucháme hlasu, který přichází?

LN: Dle Hejdánka je třeba rozeznávat mezi tím, co nás strhává do minulosti, a tím, co vrhá do budoucnosti a co nás dokonce osvobozuje pro budoucnost. Co nás osvobozuje pro budoucnost?

Pravda. Poznáte pravdu a pravda vás osvobodí. To je Ježíšovo slovo z Janova evangelia, jež současně zavazuje, volá. Pravda k nám neustále přichází, počítá s námi a vtahuje do budoucího rozměru. A když to člověk neslyší, je vtesán takřka do přítomnosti – zúží se mu perspektiva a je vydán všanc hrátkám přítomnosti, čímž jeho život ztrácí univerzální rozměr. Ztrácí odpovědnost, jež je bez hranic, a život se mu zužuje na zážitkové funkce.

LN: Tady se ukazuje ustavující funkce pravdy pro budoucnost, vztahy, státní společenství, pro život.

Ano, pro všechno. Když se dva sejdou u jednacímho stolu, měli by si jako partneři říct: jsme odpovědní vůči přicházející pravdě. Oba jsme vtaženi do volání pravdy. Toto hluboké povědomí, že pravda teprve přichází, by mělo být při všech jednáních. Pravda není ani v tobě, ani ve mně.

LN: Ale přichází v dialogu...

Ovlivňuje dialog. Už to, že jsou dva spolu ochotní jednat, už v tom je malý průlom pravdy, která volá k poznání. Poznat pravdu znamená konkrétně vyhmátnout problém, který nás třeba rozděluje, nebo naopak by mohl spojit. To je dané v dialogu – nikdo pravdu nevlastní, správné poznání je oběma darováno, pokud se otevřou pravdě.

LN: Hejdánek na svém pojetí pravdy zakládá demokracii. A zdůrazňuje, že pravda není věcí hlasování, ale následování. Odtud i jeho důraz na lidská práva.

Lidská práva jsou předpokladem, aby dialog mohl mít demokratickou strukturu. Demokracie je důležitá v tom, že počítá s neuzavřenou budoucností. V dějinách jdeme vstříc otevřené budoucnosti, a abychom se nedopustili hrubých chyb, musíme budoucnost chápat jako směrodatnou pro naše rozhodování.

Musíme stále dbát na to, zda naše myšlení a jednání odpovídá pravdě. Nikoli jestli je ve shodě s naší stranickou či jakoukoli jinou teorií. Ale zda obstojí ve světle pravdy. Povznést se nad tuto stranickost je strašně těžké. Když v tom někdo uvázne, cítí se odpovědný jen straně, zatímco strana, hnutí, spolek by měly stát v odpovědnosti i vůči pravdě. Pak teprve dostává jejich činnost a dialog, který se společností vedou, hloubku a sílu.

LN: Touto hloubkou je založen duchovní život, který jako vystudovaný ekonom vztahujete k ekonomice. V tom jste zřejmě s Hejdánkem zajedno, že?

Hejdánek vždy zdůrazňoval, aby ti, kdo přijmou tento základní koncept, osídlili i jiné obory. Než jsem poznal křesťanskou víru – já se obrátil až v 16 letech –, jsem byl zaměřen, že budu obchodníkem, ekonomem, vydělávat peníze a mít se dobře. Hejdánek mi ukázal hlubší dimenze života. A prostředí akademické YMCA, kde se diskutovalo o základních věcech, mi pomohlo změnit životní orientaci.

LN: Podle Masaryka je veřejný život jen skromnější částí života duchovního. Jak tomu rozumět?

To je krásný citát. Znamená, že veřejný život není samostatnou oblastí, samonosnou, ale že je jen skromnější částí duchovního života. Také život

hospodářský, kulturní, sportovní a jiný je jen částí celku, k němuž pravda zavazuje. Osvobození pravdy se děje na rozsáhlém podiu, kde se potkávají různé lidské orientace.

LN: Na tom stavíte jako Hejdánek důvěru ve vzdělanost. Jak jí rozumíte?

Vzdělanost má jeden základní problém. Aby se někdo účinně vzdělal, musí si rozsah informací, o které jde, zúžit. A když se to zúžení děje neopatrně, zapomene se na celek. Z toho pocházejí profesionálové, kteří sice rozumějí svému oboru, ale podívají-li se nalevo či napravo, nahoru či dolů, jsou naprosto ztraceni. Vytrácí se jim univerzální perspektiva.

Samozřejmě, že to nepředstavitelné množství informací, které moderní a postmoderní doba chrlí, svádí ke specializaci. A specializace je zčásti nutná, bez ní to nejde, ale když se odsekne od univerzálního pohledu, může se stát, že taková „vzdělanost“ zcela zvlčí a promění se v knutu. Místo aby vzdělání osvobozovalo, ztrácí se smysl pro celek.

Hejdánek zpřítomňuje tento univerzalistický nárok, v jehož světle vyrůstá opravdová vzdělanost. Filozofické a teologické reflexi je tento univerzalizmus vlastní, a může tak doplňovat specializaci.

LN: Moudří lidé se nejvíce naučí od nepřátel, říká Hejdánek. Přitom se odvolává i na Ježíše, že je třeba své nepřátele milovat. Od jakých nepřátel se Hejdánek učil moudrosti?

Hejdánek chápe celý život jako množství ohnisek, v nichž se každý, kdo je svázán s jistým ohniskem, pokouší prosadit to své, ale pouze v dialogu možných pozic, možných pohledů, když je dialog veden seriózně, opravdově, se utváří pravá budoucnost. Nikdo není schopen být mistr celku. Pokud máme všichni odpovědnost vůči celku, který se k nám přibližuje, jsme schopní vytáhnout třeba jen část, která promluví k ostatním. Ti ostatní se také stanou mluvčími části a dohromady je možná orchestrace správných názorů.

Musí tu však být vůle k otevřenosti, nevlastníme celou pravdu, pravdu dokonce nevlastníme nikdy! Pravda zůstává před námi i nad námi jako výzva, jako úkol. To Hejdánek dokázal vyjádřit silně, sugestivně. O tom jsme mnohdy vedli hodiny a hodiny kritické pře, ale bylo to povzbuzující a osvobozující.

LN: Vystavovat se kritice je nepříjemné. Hejdánek tuto kritiku připomíná jako nutnou. Kdo ho nejvíce inspiroval?

Emanuel Rádl byl pro něho velkou osobností. To je jeho učitel. Právě u Rádla je ono rozdvojení: skutečnosti, jež se děje, a toho, co být má. A to, co být má, nevyplývá z toho, co se děje, nýbrž přichází. Toto rádlovské napětí mezi tím, co být má, a co je, si Hejdánek osvojil do hloubky a dal tomu i časovou dimenzi, že to, co být má, je to, co nás volá, co přichází.

LN: Když jste se v roce 1989 zapojili do obnovy demokracie, vnímali jste to také s určitou skepsí?

Se skepsí nikoli. Svoboda nás zavazuje o to více ke kritičnosti, protože kritika se dá ve svobodném režimu uplatnit. V komunismu se kritičnost uplatnit nedala. Tam vás zavřeli nebo umlčeli. Svoboda není cíl, nýbrž nástroj k proměně lidských vztahů i společnosti – tak jsme to pochopili. Nesdílím pesimistický pohled, který slyším z mnoha stran. Kdyby nebylo strašných jevů, jako je terorismus, který se rozmáhá jako nemoc, pak současnost není vůbec špatná.

Hejdánek má jeden rys, který jsem mu vždy vytýkal, proto to mohu říct – je pesimista. „Prosím tě, co mně to říkáš! Vždyť je to hrůza, co se dnes děje!“ Hrůza? Já mu říkám: hrůza byla první světová válka, druhá světová válka, koncentráky, ale teď? To jsou kameny na cestě, jež je třeba odhodit. U Hejdánka je to trochu základní ladění osobnosti, které reflektivně nezvládl. Já zase nezvládám svůj optimismus, jsem naladěn vše vidět krásně. Mám šťastný život, nádherné manželství, nádherné děti, vnoučata, pravnoučata...

LN: Jaké je Hejdánkovo poselství pro současnost?

Hejdánkovi vadí nereflexivnost dnešní doby, chybí mu do hloubky jdoucí reflexe. Člověk se vyznačuje tím, že je schopen reflexe. Nejen jednorázové, ale reflexe reflexe, jež je nekonečná. Nereflexivnost doby, v níž žijeme – to, že se vše nekriticky přijímá, ho strašně dráždí, protože Hejdánek je hyperreflexivní typ. U komunistů Hejdánek ocenil – já tehdy i my všichni kolem něho –, že reflektovali kapitalistický systém do takové hloubky, že řekli: dost, je třeba nový systém! Pro nás mladé to tehdy bylo fascinující, že byla síla, která říká dost, my chceme novou společnost. Chtít novou společnost, když ta dosavadní je prosperující? Vyhrála dvě světové války... Dnešní systém sice žádnou podstatnou reflexi neprovádí, ale nikomu v ní nebrání.

LN: Jako farář jste pochoval Jana Palácha. Jak jste si jeho smrt vyložil?

Musel jsem si položit zásadní otázku: Je to smrt ze zoufalství, jak je tomu obvykle u většiny sebevrahů? Palachova smrt nebyla tohoto typu. Zde třeba zvážit, co k ní vedlo. Udělal to veřejně, manifestačním způsobem. Chtěl nás oslovit. Ale čím? Odpověděl jsem si tak, že máme povinnost vydat svědectví pravdě celoživotně – to by se dalo do jisté míry srovnat se sebevražedným činem Jana Palácha, protože se zmařil a my se mu můžeme přibližovat svými po sobě jdoucími malými oběťmi. Ale nemáme zůstat stranou a říct, že to byl mladý hloupý člověk, který to udělal. To ne! V tom činu je skryta silná výzva – jak naložíš se svým životem?! To mi bylo jasné při přípravě pohřebního kázání – Jan byl členem našeho sboru! Tak jsem jeho čin pochopil. To mě celoživotně zavazuje: pochopil jsem, že v malých dávkách sebeobětování má člověk prožít svůj život jako odpověď na výzvu odpovědnosti, již svobodně přijal.

Autor vyučuje filozofii na Univerzitě Pardubice

ALEŠ PRÁZNÝ

filozof

JAKUB S. TROJAN (90)

■ **Teolog.**

■ **Narodil se** 13. května 1927 v Paříži.

■ V letech 1946 až 1948 studoval pět semestrů na Vysoké škole obchodní. Z politických důvodů byl roku 1948 vyloučen z vysokých škol. Po odvolání však na ně byl po půl roce znovu přijat.

■ **V únoru 1949** studoval Husovu evangelickou bohosloveckou fakultu. Jako politicky nepohodlný byl během studií na tři roky povolán k pomocnému technickému praporu.

■ **Po dostudování teologie** roku 1955 byl farářem českobratrské církve evangelické. Mezi jeho farníky patřil Jan Palach, kterého pochovával v lednu 1969.

■ **V roce 1971** završil dálkové studium na Vysoké škole ekonomické.

■ V roce 1970 obhájil na Evangelické teologické fakultě (ETF UK) disertaci s názvem *Théma: člověk*.

■ **Roku 1974** mu byl odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Následně pracoval až do důchodu v roce 1987 jako ekonom.

■ **Za normalizace** organizoval bytové semináře o teologii.

- **V roce 1977** podepsal Chartu 77.
- **Roku 1978** se stal členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.
- **Od roku 1990** přednášel na ETF UK etiku. Téhož roku se habilitoval a v roce 1991 se stal profesorem etiky. V letech 1990 až 1996 byl dvakrát zvolen děkanem ETF UK.